

KARIBI CIGÁNYOK

Bár az utóbbi években az amerikai filmipar kalózfilm dömpingjének köszönhetően a karibi cigányok képe kezd összerosódni a napjaink hollywoodi női ideáljából táplálkozó öntudatos, szexi, harcias és vagány kalózlányok képével, korábban legtöbbünk számára e távoli tájak cigány közösségeinek létezése Gabriel García Márquez híres regényéből, a Száz év magányból volt ismert, melynek kezdő soraiban a kolumbiai író tökéletes képet festett a XX. század első felében a Karib-térség és egyben az egész amerikai kontinens cigány karavánjairól, ami nem is csoda, hiszen Ő maga is a regény képzeletbeli Macondo falujához hasonló, a Karib-tenger partjától nem messze található, akkortájt alapított kicsiny Aracataca településen született, és saját szemével is tanúja lehetett cigánykaravánok hasonló látogatásainak: „Macondo akkor hús-vályog- és bambuszházból álló falu volt egy folyó partján[...] Annyira új volt a világ, hogy sok minden még nevet se kapott, s ha meg akarták említeni, ujjal mutattak rá. Minden év márciusában egy ágrólszakadt cigánycsalád vert sátrat a falu végén, és sípok, dobok fülsiketítő lármájával hirdette a legújabb találmányokat. Először a mágneset mutatták be. Egy testes, torzonborz szakállú, verébkezű cigány, aki Melchiades néven mutatkozott be, harsány hangon bocsátotta közszemlére a macedóniai alkimista bölcsek nyolcadik csodáját, ahogy Ő nevezte. Két fémrudat hordott házról házra, és mindenki rémülten látta, hogy az üstök, fazekak, parázsfogó vasak, tepsik leesnek a helyükről, a fa kiszakadni kíváncsozó szögek és csavarok elszánt igyekezetétől recseg, a régóta elkallódott tárgyak is sorra előbújnak onnan, ahol a legjobban keresték őket, és eszeveszett kavarodásban vonszolják magukat Melchiades bűvös vasai után. – A dolgoknak is megvan a maguk élete – hirdette a cigány érdes kiejtéssel –, csak fel kell ébreszteni a lelküket. – José Arcadio Buendía, akinek hatalmas képzelőereje mindig túlszárnyalta a természet leleményességét s még a csodákat és a mágiát is, úgy gondolta, hogy a haszontalan találmány segítségével ki lehetne húzni az aranyat a földből. Melchiades, aki becsületes ember volt, figyelmeztette: – Arra nem jó. – De José Arcadio Buendía akkoriban nem hitt a cigányok becsületességében, így hát odaadott egy öszvért meg egy fél tucat bakkecskét a mágneses rudakért. Ursula Iguaránnak, a feleségének, aki ezekkel az állatokkal szeretett volna a zsugorodó családi vagyont szaporítani, nem sikerült lebeszélnie.”[\[178\]](#)

Márquez a falu végén időről-időre tábort verő, a világ érdekes technikai újításait állandóan megújuló cirkuszi repertoárjába beépítő, mutatványos Melchiades csapatának bemutatásában gyakorlatilag mindent belefoglalt arról, amivel a XX. századi karibi cigányokat, illetve a térség többségi társadalmaihoz fűződő viszonyukat jellemezhetnénk, így akár a cikk végére itt pontot is tehetnénk, de előtte kísérletet tennék a téma időben és térben kibővített kifejtésére. Rögtön fel is merül a kérdés, hogy mikor és hogyan jutottak el e messzi földrészre a cigányok végtelen vándorlásaik során?

Karibi történetük gyakorlatilag az európai ember megjelenésével egyidős, hiszen 1498-ban Kolumbusz Kristóf harmadik expedíciójában többek között a korabeli cigány névhasználattal egybecsengő két pár Antón de Egipto és Macias de Egipto, illetve asszonyaik Catalina de Egipto és María de Egipto is részt vettek. [\[179\]](#) Nevük jól tükrözi a korabeli felfogást, miszerint a cigányok Egyiptomból származnak. Ugyanakkor itt meg kell említenünk azt is, hogy az Aragón és a Kasztíliai királyságok területén nem sokkal korábban megjelenő cigányok magyar, illetve bohémiai megnevezése is általános volt, hiszen vándorlásuk során a magyar és cseh király, Luxemburgi Zsigmond-féle híres 1422-es magyar menlevél felmutatása mellett sokan ebből a régióból származó katolikus zarándoknak, illetve a török terjeszkedés elől menekülőnek adták ki magukat.

A spanyol gyarmati uralom alatt, ha nem is nagy számban, de mégis állandónak mondható a cigányok betelepülése a Karib-térségbe. Kolumbusz harmadik expedícióját követő évben, 1499. március 4-én a katolikus királyok a zsidók és mórok után a cigányokat is kiutasították a formálódó spanyol abszolutista állam területéről, és rögtön ezt követően felújították az 1497. június 22-én kelt királyi rendeletet, mely a bűncselekmény miatt kiutasított személyeket Hispaniola, azaz a mai Santo Domingo szigetére száműzte. [\[180\]](#)

Korai karibi jelenlétükről árulkodik az is, hogy II. Fülöp gyarmati kormányzata számára komoly gondot jelentett a meszticekkel kiegészülő nomád indián őslakosság röghöz kötése és ezért a vagabund cigány beszivárgás meggátolására az Indiákra való utazást szabályozó törvénycsomag 1570/XX. törvényében megtiltotta belépésüket a tengerentúli gyarmatokra. [\[181\]](#) A helyhatóságok azonban a jelek szerint nem tudtak ezen rendeletnek érvényt szerezni, mert a fenti törvénycsomag 1581/V. törvényben II. Fülöp a következőképpen kelt az őslakos indiánok védelmére: „Cigányok, azok asszonyaik, gyermekeik és szolgálk legyenek kiutasítva az Indiákról. Ugyanis néhány cigány és az ő ruhájukat viselő, nyelvüket beszélő, szokásaikat és céltalan életüket folytató vagabund jár-kezel az

Indiákon az őslakosok közt, akiket könnyen becsapnak egyszerű természetüknél fogva [...]”[\[182\]](#)

Ez persze nem jelentette azt, hogy az anyaországban több rendeletben is gályarabságra ítélt vagabund cigányok ne érinthették volna rendszeresen a karibi kikötőket, illetve kivételes esetekben ne kaptak volna engedélyt rendes polgári foglalkozással rendelkező mesteremberek, mint ahogy a magát cigány-fajhoz soroló kovács, Jorge Leal és családja 1602-es havannai beutazási engedélyére vonatkozó pozitív elbírálás is mutat.[\[183\]](#) Vagy egy, a Quitói Audienciából érkező 1587-es jelentés, mely szerint: „múlt évben két csoportban hat cigány érkezett errefelé, akiket később elfogtak és bíróság elé citáltak, hogy vissza lehessen őket küldeni a gályákra, amelyen engedély nélkül érkeztek.”[\[184\]](#)

Közben az angol gyarmatok esetében ezzel éppen ellenkező irányú folyamatot figyelhetünk meg, melynek hátterében az anyaországi mezőgazdaság tőkés fejlődése állt. Ugyanis ennek hatására a csökkenő mezőgazdasági népesség mellett az alapvetően ebbe a közegbe betagozódó cigányság is komoly teret veszített. Ugyanakkor ezzel egy időben az anyaországot nyersanyaggal ellátó gyarmatok primer szektorában termelési boom játszódott le, mely a helyi agrártársadalmak gyors növekedéséhez vezetett. Ezen folyamatokat felmérve 1661-ben a Jutalékok és Juttatások törvény elrendelte a cigányok Nyugat-Indiákra való deportálását, melynek Virginia mellett két karibi gyarmatuk, az angol és skót ültetvényekben bővelkedő Jamaica és Barbados volt a fő célállomása. Az áttelepítések sikeréről nincs hír, de ezt megkérdőjelezni látszik, hogy helyi kereskedők csoportja 1715-ben a királyi tanács elé kérvényt nyújtott be a karibi ültetvények munkaerejének cigány szolgálkkal történő pótlására. Itt érdemes megjegyezni, hogy az angolszász országok jogi nyelvhasználatban a cigány szó helyett a korábban használt egyiptomi megnevezésről a nyakatekert „minden olyan nem bűnöző személy, aki vagabund életet folytat és magát egyiptominak adja ki, vagy vándorként az egyiptomiak szokásait és viselkedését utánozza” meghatározásra álltak át, ami céljaiban összezsengett Mária Terézia 1761-es rendeletével, mely az asszimiláció elősegítése érdekében a cigány népnév használatát betiltotta.[\[185\]](#)

Közben a gazdaságilag jóval elmaradottabb, tradicionális érában rekedt Spanyol Királyságban is megváltoztak a prioritások, ugyanis többszöri próbálkozásra sem sikerült a félszigeten élő cigányság integrálása és egyben röghöz kötése, így az 1749-es Nagy Rajtaütés nevű királyi rendelkezés értelmében VI. Ferdinánd, „pimasz ferde hajlamaik” miatt, a félszigeten élő cigányok bebörtönzése, illetve

fegyvergyárakba vagy bányákba küldése mellett döntött.

A törvény egészen III. Károly trónra lépéséig érvényben maradt, aki tanácsadóival megvizsgálta annak lehetőségét is, hogy a szabadon engedett cigányokat többek között Kuba, Santo Domingo, Puerto Rico, illetve La Margarita és Trinidad szigetére deportálják és ott szétszórva, gyengén lakott területeken földet kiosztva nekik gazdálkodásra és a helyi lakossággal való keveredésre bírják őket.[\[186\]](#) A gazdálkodás alatt nem annyira földművelést, mint inkább állattenyésztést értették, hiszen ezek a területek a magyarázat szerint „bővelkednek szabadon kószáló és így értéktelen marhákban és lovakban, megszüntetve ezzel a cigányok legáltalánosabb büntetésének, a jószáglopásnak az okát.”[\[187\]](#)

Végül ez az elképzelés 1772-ben elbukott, és helyette a 16 évesnél idősebb cigány férfiak haditengerészethez való besorozása mellett döntöttek, a többieknek pedig megengedték, hogy a gyarmatok legtávolabbi és néptelen pontjain, mint Louisiana, Orinoco menti partok, San Julián öble vagy Juan Fernández szigetek, telepedjenek meg. Érdekes módon, míg a korábbi javaslatban ezek a célpontok is szerepeltek, itt a sűrűbben lakott és stratégiai szempontból sokkal fontosabb szerepet játszó karibi szigeteket már nem említik. Így az áttelepítéseket más irányba terelték egészen addig, míg a gyarmati kormányzat tiltakozására, miszerint ezzel csak a problémát száműzi a birodalom egyik pontjáról a másikra, a telepítéseket be nem szüntették.[\[188\]](#)

Majd pár évvel később III. Károly 1783-ban kiadott Pragmatica-ja véglegesen szakított a cigányok lakóhely korlátozásával és helyette a birodalom egészében szabad költözködést biztosítottak számukra, ezzel először nyitva meg a szabad utat a cigányok karibi szigetek felé történő esetleges vándorlása előtt. Ezen szabadságukban az 1817-es Kuba fehér lakosságának növelését támogató királyi rendelet sem korlátozta őket, igaz, az akkori és későbbi telepítési tervek céltáborát kizárólagosan az Ibériai-félsziget és a Kanári-szigetek, illetve ezt kiegészítően a baráti nemzetek fehér és katolikus földműves lakosságában látták.[\[189\]](#)

A gyarmati Karibi-szigeteken megtelepedett cigány lakosság száma és története eddig tisztázatlan, így ezen témájú kutatások kiszélesítése a jövő feladata lesz. A jelenleg rendelkezésre álló, erre az időszakra vonatkozó szűkös emlékeink alapján három féle csoportra oszthatóak az oda érkezett cigányok. Egyrésről a valós vagy kreált okokból rabságra ítélt cigányok, akik az anyaországi mellett a gyarmati kubai spanyol nyelvjárásra is hatással voltak a főként általuk kialakított germania argón keresztül, mely számos cigány szó elterjedését eredményezte a

köznelvben, mint például a choteo, chotear vagy a guiñar, garfiñar szavakét.^[190] Ezen szavak kubai elterjedésekor azonban figyelembe kell venni, hogy a rabszolga-kereskedelem beindulásával már viszonylag kis eséllyel kerültek cigányok a karibi ültetvényekre, és a germania szókincsének elterjedése az anyaországi telepések révén is elterjedhetett a karibi gyarmatokon, ahogy ezt egy a témával foglalkozó 1916-os tanulmány is állítja a germania kapcsán: „A XIX. századi migráció során sokféle csavargó érkezett Kubába, és velük együtt nemcsak gonosztevő szokásaik érkeztek, hanem argót szókincsük is.”^[191]

Másrésről sok olyan cigány érkezett Kuba szigetére, akik katonaként feltehetőleg a spanyol oldalon harcoltak a tízéves majd a spanyol-amerikai háborúban, illetve kereskedőként lovakkal vagy paprikaárusítással foglalkoztak, vagy zenészként keresték meg kenyerüket.^[192] Ez utóbbi foglalkozáskör kapcsán fontos azonban megjegyezni, hogy a szomszédos Egyesült Államokban, az 1880-as években az odaérkező, többségében magyar zenész cigányok olyan komoly konkurenciát jelentettek a helyi zenészek számára, hogy azok szakszervezeteiken keresztül tiltakoztak az országba engedésük ellen.^[193]

Végül a harmadik csoportba a tengerentúli vándorlásaik során a Karib-szigetekre is eljutó karavánokról rendelkezünk hézagos információkkal. Ezen források vizsgálatakor azonban figyelemmel kell lennünk arra, hogy többször, a nagy véráldozatokkal és pusztítással járó kubai tízéves háború menekültjeinek és áldozatainak leírásakor is az anyaországi sajtóból, illetve irodalomból merített, romantikus kép táplálta, „ágrólszakadt” cigánykaraván képében festik le őket, hogy a leírás minél életszerűbb legyen a spanyol olvasók számára.^[194]

Ezen forrásokat leszámítva, az időszak cigánykaravánjainak leghitelesebbnek tűnő leírása Cayetano Coll y Toste író, történész tollából ered, aki a néprajzi leírásokban bővelkedő *Puerto ricói legendák és szokások* című könyvében adta közre az 1857-es „Cigánylány eljövendölése” mesét. Ebben a következőket írja: “Már jócskán 1856-ban jártunk, mikor Manatí községben egy cigány csoport tűnt fel. A település határán, egy dombon vertek táborn, a férfiak bádigosok és üstfoltozók voltak, akik bronz tárgyakat árultak; és egy cigánylány, aki egy öregasszonnyal ütött táborn házról-házra járt a hölgyeknek és kisasszonyoknak jósolni, jövőjüket feltárva, ha őket ez érdekelte.”^[195]

A Karibi-térség gyarmati időszakának végére a tengerentúli kivándorlás a megváltozott társadalmi, gazdasági, technikai körülményeknek köszönhetően már teljesen más értelmet kapott. Az egyik legfontosabb különbség, hogy míg a zárt gyarmatokra való korábbi sporadikus beszivárgás a cigányság első nagy kelet-

nyugat irányú mozgásának térben legnyugatibb, időben pedig legkésőbbi nyúlványát képezte, addig a XIX. században induló tömeges kivándorlásuk a modern európai tengerentúli vándormozgalmakkal mutat inkább kapcsolatot. Ennek megfelelően a kivándorlást alapvetően a modern tengerentúli vándormozgalmakat is működtető európai taszító és amerikai szívó erők, azaz a push and pull együttes hatása határozta meg. Persze, ha ezeket az okokat részletesen megvizsgáljuk, akkor hamar felfedezhetők kivándorlásuk sajátosságai is. Hiszen az európai kivándorlás kapcsán, ahogy erről már a brit gyarmatok esetén szót ejtettünk, leginkább az agrár-túlnépesedés taszító, és a tengerentúli hatalmas megműveletlen területek, illetve újonnan kialakuló ipari központok munkaerő-szükségletének szívó hatása érvényesült.

A többségében hagyományos kézműiparból élő cigányság esetében azonban az Európa peremvidékein lassan meginduló ipari forradalom gazdasági és társadalmi hatásai eredményezték életük beszükülését, melyet az amerikai kontinens európai kivándorlás által nem, vagy csak kevésbé érintett, fejletlen, háziiparra épülő peremterületein látták helyettesíthetőnek. Emellett fontos említést tenni a tengeri hajózás fejlődéséről is, hiszen a gőzhajók megjelenésével a kontinensek közötti távolságok térben és időben is lerövidültek, lehetővé téve akár a rendszeres tengerentúli oda-vissza utakat.

A korábbi korszakkal szemben fontos különbség az is, hogy a fent említett kibocsátó európai peremvidék már nem csupán Spanyolországot, hanem a kivándorlók többségét adó Közép-Kelet- és Dél-Kelet-Európát foglalta magába. Maga az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia, Törökország és Oroszország, majd ezen birodalmakból kiváló független államok területéről kiinduló kivándorlásról beszélünk, szintén azt a feltételezést támasztja alá, hogy a folyamat háttérében elsősorban nem belpolitikai tényezők álltak, hanem a régió egészét befolyásoló folyamatok. Ettől függetlenül a taszító hatások számbavételénél nem szabad megfeledkezni ezen faktorok vizsgálatáról sem. Befolyással lehettek modern kori kivándorlásuk első hullámára a Habsburgok erőszakos asszimilációjukra tett sorozatos kísérletei, a cigányok román fejedelemségek területén történt rabszolga-felszabadítása, a balkáni nemzetállamok kialakulásával járó népmozgások, majd későbbi hullámukra az első és a második világháborút követő népmozgások, és az 1918-1922-es orosz polgárháború is.[\[196\]](#)

Ezek jelentőségét leginkább a helyi cigány közösségek összetételének vizsgálatakor érthetjük meg, hiszen a szóbeli hagyományokra támaszkodva újonnan lejegyzett történetük arra enged következtetni, hogy inkább a második

hullám délszláv és orosz területekről érkezett kivándorló játsszának aktív szerepet a 2000 novemberében elfogadott Quitói Nyilatkozat és az amerikai cigányok SKOKRA nevű csúcsszervezete körül formálódó cigány közösségekben, míg az első hullámban érkezettek asszimilációja érthető módon sokkal előrehaladottabb.

Azonban míg a tömeges európai kivándorlás főként a szubkontinens atlanti partvidékére irányult, addig a fent említett okok miatt a cigányok vándorlása olyan peremterületeket is érintett, melyek elzártsága és fejletlensége miatt a többi európai kivándorló érdeklődését nem keltette fel. Mindez azonban nem meglepő, hisz a cigányok már Európában is a vidéki háziipar speciális szféráját látták el, melyet egy XIX. századi magyar jelentés a következőképpen jellemez:” „[...] elteng olyan helyzetben és körülmények közt is, hol a rendes iparos nem volna képes megélni s e tekintetben munkálkodása ritkán mehet versenyszámba, mely le- és kiszorítaná a rendes iparost.”[\[197\]](#)

Karl Lumholtz norvég néprajzkutató XIX. század végi, mexikói utazásáról készült beszámolója – mely nagyban összecseng a pár évtizeddel korábban Cayetano Coll y Toste által puerto ricói társaikról leírtakkal – is arról tanúskodik, hogy a fejletlen háziiparra épülő régiókban meg is találták számításukat: „[...] Egy nap, egy útszéli sárfészek felé haladva, hirtelen vidám fecsegés és egy furcsa megjelenésű, hosszú kiengedett hajú társaságra lettem figyelmes, akik néhány nagy lovat egy mély folyóban csutakoltak. A falu szélén táborozó cigány kompánia tagjai voltak. A nők, amint megláttak, odajöttek hozzám koldulni és felajánlani, hogy jósoljanak nekünk. Tudom, hogy ezek a tenyérjósok jó üzletet csinálnak arrafelé. Csak egy reált kérnek, hogy megnézzék a tenyeret és a hiszékenyeket rávegyék további egy reál javadalom kifizetésére. A férfiak főként üstfoltozással foglalkoznak, kiügyeskedve az óriási árakkal való megterhelést. Lovakkal is jelentős kereskedést folytatnak, de soha sem lopnak. A meszticek ellenben nem hagyják ki a lehetőséget a cigányok lovainak elkötésére, főleg esténként, habár a hatóságok megtesznek mindent az említett idegenek védelmében. Ahuacatlánban láttam néhány csintalan gyereket kővel hajigálni őket, de a rendőrség elhajtotta őket. A cigányok, látszatra, nagyon jól elvoltak, és elég sok pénzük volt.”[\[198\]](#)

Karl Lumholtz továbbá arra is kitér, hogy a cigányoktól szerzett értesülései szerint ebben az időben már a Karib, sőt, egész szubkontinens szerte megtalálhatóak voltak a hasonló csoportok, melyek annyira versenyképes szolgáltatást tudtak nyújtani, hogy érkezésüket igen nagy eseményként tartották számon az egyes településeken.

Itt azonban fel kell hívni a figyelmet egy fontos mozzanatra. Egyes források alapján valószínűsíthető, hogy ezen csoportok Európából áthajózva, vándorlásuk során némileg tervezett útvonalakat jártak be, melyeket a különböző vásárok és fontosabb események időpontjához, és a más cigány társaságok mozgásához igazítottak.[\[199\]](#) Gabriel García Márquez a Száz év magányban, feltehetőleg saját gyermekkori emlékeiből táplálkozva, a képzeletbeli Melchiades-féle karaván érkezését pontosan minden év márciusára tette. Az 1910-ben Matanzas egyik kicsiny falvában született Dora Alonso kubai újságíró és író is a következőképpen emlékszik vissza érkezésükre a *Cigányok* című mesében: „Mikor jönnek? Az április esővel vagy az októberi szélviharokkal? Házról-házra járnak üstöt verve, így hirdetvén mesterségüket. [...] A cigánylányok pedig ringó feszes derékkel, széles lengő virágos szoknyában szűrös pillantások és hosszúra nyúló kezek közepette járták az utcákat. De a jövődőlésre diszkrét helyre érkeznek, ahol a háziasszonyok a pap és férjük tekintete elől rejtőzve, kártyából vagy tenyerükből kiolvasott szerencsés vagy szerencsétlen előjeleket várnak.”[\[200\]](#)

A Cuik család korábbi generációi pedig mindig aratási időszakra időzítették az kubai ültetvények felkeresését: „Cukornád aratás kezdetekor a cukorgyár melletti földekre utaztak és ott engedélyt kértek a faluőrség vezetőjétől a sátrak leverésére. [...] Olyan attrakcióval készültek, mint a körhinta, céllövölde, tombola és tenyérjósítás. Mindeközben a férfiak végigjárták a közeli cukrászdákat és pékségeket, hogy a bronz üstöket és tepsiket megjavítsák, hiszen ők mesterei voltak ennek a szakmának.”[\[201\]](#)

De ezt látszik alátámasztani a Lumholtz-féle beszámoló is, mely a már említett társaság útvonalát Veracruz – Mazatlán - Acapulco - Veracruz háromszögben adja meg, hozzátéve, hogy az út befejeztét követően visszatértek Európába, ahol – nyelvismeretükből arra lehet következtetni, - hogy inkább a nyugati félteke országai, Anglia, Franciaország és Spanyolország, illetve az Egyesült Államok volt az időleges úti cél.[\[202\]](#) Ezen odautak, illetve a visszautak során persze a Karibi-szigetek látogatása mindenfajta kerülő nélkül beiktatható volt.

A mexikói bevándorlási hatóságok által rögzített, román területekről származó, cirkuszi mutatványos – vándormozis Costich család tagjaira vonatkozó adatok is a fent leírtakat támasztják alá,[\[203\]](#) illetve a kubai Pedro Juan Gutiérrez író által rögzített visszaemlékezés, mely csak Kuba területén több mint húsz kisebb város cirkusz létezését állítja a forradalom előtti időszakban, majd pár évvel később már ezek nagy részének híre-hamva sem volt a szigetországban.[\[204\]](#) Az ott ragadtak közül a Cuik család az 1920-as években érkezett a szigetre és ebben az időszakban

saját állításuk szerint is rendszeresen hagyták el Kubát, majd útjaikról ide mindig visszatértek.

Lumholtznak a cigánykaraván tagjai is említést tettek arról, hogy ismereteik szerint velük együtt 180-an tartózkodtak akkoriban Mexikóban. Azaz, a hajóutakra több csoport is összeverődhetett, melyek így egymástól könnyen informálódhattak tervezett útvonalukról. Sajtóhíradásokból azt is tudjuk, hogy 1887-ben a brazil, majd 1888-ban az uruguayi partoknál tűnt fel hasonló több száz cigányt szállító hajó.[\[205\]](#)

Ez utóbbi, azaz a cigányok kétlaki élete, járulhatott ahhoz, hogy különböző technikai újítások terjesztőiként is ismertté váltak az elzárt vidéki közösségekben, ahogy ezt Márquez Melchiades alakja is jól reprezentálja,[\[206\]](#) hasonlóan Dora Alonso elbeszéléséhez, mely szerint a cigány férfiak tudományukat pénzért árulták.[\[207\]](#) Az innovatív technikák terjesztése kapcsán, említést kell tennünk a vándormozi intézményéről is. Ugyanis a mozi születésétől kezdve a technikailag elmaradott, és az elektromosságot csak hírből ismerő falvakban három évtizeden keresztül a cigányok nyújtották a szórakozás speciális formáját, mikor is kezdetben szekéren, majd később teherautókon szállított vetítőgépeikkel, rögtönzött búcsúk keretében egy-egy filmbemutatót tartottak. Ráadásul mindeközben a magukkal vitt generátorokkal sok elzárt települést ismertettek meg az elektromossággal.[\[208\]](#)

Együttélésük azonban nem volt teljesen problémamentes. Ezt vizsgálta a braziliai Juiz de Fora városában Isabel Cristina Medeiros Mattos Borges, akinek munkáiból tudjuk, hogy az 1880-as évek végére a helyi lakosság, a környékbeli ültetvényesek és hatóságok egyre nagyobb ellenállást tanúsítottak a cigányok város környéki letelepedésével szemben, sőt, a magyar történelemből is ismert leányrablással és kannibalizmussal is megvádolták őket.[\[209\]](#) Az utóbbi, persze, könnyen eredhet az ekkoriban nagyszámban oda települő németektől is, akik korábban számos hasonló hírrel találkozhattak az otthoni sajtóban és könyvkiadásban.[\[210\]](#) A tolvajlás vádja azonban nem csak Juiz de Forában, hanem a Karib-szigeteken és Amerika más régióiban is feltűnik. Mexikóban Pablo Luvínoff cigányvajda a következőket válaszolt a hasonló vádakra: „Tudja miért váltak a cigányok tolvajokká? Amikor ők családjukkal a Noria ranchokhoz betértek vízért, a helybeliek nem engedték, hogy vegyenek, mert úgy tartották, hogy kiszárad a Noria, ha a cigányok isznak a vízből. Mit tudtak így tenni? Hát lopni.”[\[211\]](#) A kubai Zenaida Hernández a helyi cigány közösség bemutatását pedig a következőképpen kezdte: „Sok legenda vesz körül minket. A cigányok

azonban se nem tolvajok, se nem bűnözők. Mindig is egy nomád törzs voltunk, melyet sok helyütt diszkrimináció fogadott, de mi becsületesen keressük meg a kenyerünket.”[\[212\]](#)

De nem csak a tolvajlás, hanem gyermekrablás vádja is széles körben elterjedt a többségi társadalomban, melynek köszönhetően a szabad, vándor, tarkaöltözékű, mutatványos sztereotípiájuk mellett a köznyelvben a gyerekeket riogató és rendszabályozó „ott jönnek a cigányok” fordulat is általánossá vált, mely a vidéki élettel foglalkozó írók műveiben is rendre visszaköszönt.[\[213\]](#)

Ugyanakkor nem csupán a negatív sztereotípiák zavarták meg az együttélést. Ugyanis több országban a szakmunkájuk keltette konkurencia zavarta a helyi iparosokat. Mint ahogy arról már korábban említést tettünk, az 1880-as években amerikai zenész szakszervezetek tiltakoztak a magyar zenész cigány-bevándorlás ellen. 1906 nyarán Aguascalientesben 200 vasúti munkás kezdett tüntetésbe, mivel a forrás szerint magyar, de gyaníthatóan cigány munkások több fizetést kaptak.[\[214\]](#) 1914-ben pedig Philadelphiában tiltakozott a helyi rézműves szakszervezet az újonnan érkező 50 lengyel kalderash cigány letelepedése ellen.[\[215\]](#)

Bár kezdetben az amerikai országok bevándorlás-politikája nem gördített akadályt a cigányok fent felvázolt, államhatárokat átszelő vándorlásának, a századforduló végére több helyen állami szinten is akadályt emeltek belépésükkel szemben. A modern bevándorlási törvények joggyakorlatában korán megkülönböztettek származási ország, illetve régió, bőrszín, nyelv vagy vallás alapján preferált vagy éppen kizárásra ítélt csoportokat. Azonban ezen nyilatkozatköteles adatok alapján a cigányok azonosítása nem volt lehetséges, így viszonylag korán általánossá válik a bevándorlási törvényekben a közösség számára terhet jelentő személyek belépésének tiltása, amelyre hivatkozva a hatóságok bármikor megtagadhatták bevándorlásukat. A legnagyobb befogadó országnak számító Egyesült Államok 1882-es bevándorlási törvényébe került be a „bármely olyan személy, aki magát ellátni képtelen úgy, hogy ne váljék a köz terhévé“ tiltó passzus, ami annak ellenére, hogy tényszerűen nem mondta ki, többek közt a kéregető-kolduló, vándor cigányokat takarta.[\[216\]](#) Ez a Karib térség szempontjából két dolog miatt is érdekes rendelkezésnek számított. Először is, mert azok a bevándorlók, akik valamilyen tiltás miatt nem tudtak az Egyesült Államokba bejutni, jellemzően a szomszédos Kubán és Mexikón keresztül tettek kísérletet az illegális beszivárgásra. Másrésről pedig a spanyol-amerikai háború után Puerto Rico és időszakosan Kuba jogalkotását is nagyban befolyásolta északi szomszédjuk.

Pontosan emiatt fontos megemlíteni azt is, hogy a cigányok vándorló életmódja és az azzal járó korlátozott higiéniai lehetőségek is sok helyütt szemet szúrtak a bevándorlási hatóságoknak, mely kezdetben egyéni tiltásokat eredményezett, majd az 1903-as Nemzetközi Közegészségügyi Egyezményben az európai országok mellett az Egyesült Államok és így automatikusan Puerto Rico és Kuba is elfogadta a fertőző betegségek terjedésének meggátolása miatt, hogy „a kormányok fenntartsák a jogot a cigányok feltartoztatására, bizonyos kategóriájú személyek, különösen a cigányok, vagabundok, emigránsok és minden olyan személlyel szemben alkalmazható különleges intézkedések végrehajtását, akik csapatostul utazgatnak államhatárokon keresztül.”[\[217\]](#)

A fent említett tiltások mellett több országban nemzetiségi alapon is megkülönböztették őket. Uruguayban például már 1888-ban megtiltották 200 cigány partraszállását, majd az 1890. június 19-én megjelenő, 2096. számú első átfogó bevándorlási törvény teljesen be is tiltja bevándorlásukat az országba. Ehhez hasonlóan 1887-ben a brazil földművelésügyi miniszter is rendeletben tiltotta meg a kikötőknek, hogy egy érkező hajóról az azon utazó több száz fős cigány csoportot partra engedjék szállni. Sőt, ezt a tiltást valamennyi cigányra kiterjesztették, és ugyanebben az időben Argentína is kiutasítással fenyegette meg az ország területén tartózkodó cigányokat.[\[218\]](#)

De nem csak az atlanti partvidék nagy befogadó államaiban korlátozták a cigányok bevándorlását. Costa Rica egy, 1904. június 15-én publikált rendeletben döntött úgy, hogy a nemzet és a jó szokások védelmében a mezőgazdaság helyett inkább a kereskedelemben tevékenykedő, illetve léha életmódot folytató külföldieknek, így az araboknak, törököknek, szíreknek, örményeknek és cigányoknak tiltja meg a belépést az országba.[\[219\]](#) Majd egy évtizeddel későbbi betelepítési program kapcsán ismét külön kiemelték, hogy jöhet bármilyen európai, „amennyiben az nem török vagy cigány.”[\[220\]](#) Az 1929-es világ gazdasági válság hatására, az addig máshol rendkívül liberális bevándorlási törvények is egyre szigorúbbá váltak. Ennek köszönhetően 1925-ben Venezuelában,[\[221\]](#) 1930-ban Nicaraguában,[\[222\]](#) 1931-ben Mexikóban és Guatemalában,[\[223\]](#) 1933-ban Salvadorban,[\[224\]](#) 1934-ben Hondurasban,[\[225\]](#) 1935-ben Chilében,[\[226\]](#) 1936-ban újra Guatemalában[\[227\]](#) és Kubában,[\[228\]](#) 1937-ben Bolíviában,[\[229\]](#) Kolumbiában,[\[230\]](#) illetve Peruban,[\[231\]](#) és végül 1940-ben Ecuadorban[\[232\]](#) tiltották be a cigány bevándorlást.

Az amerikai országok ezen döntéseit alapvetően nem rasszista gondolatok vezérelték, bár kétségtelen, hogy a függetlenné váló államok társadalmi elitje az

első pillanattól támogatta a koloniális időszakban induló, a társadalom elkreolizálásának folyamatát, melynek természetes elemét a fehér, spanyol területen katolikus illetve angolszász területen protestáns, európai nemzetek tagjaiban látták, és így sok helyütt az afrikai és távol-keleti népek bevándorlását a kezdeti időktől tiltották.^[233] Ez később, a Juan Bautista Alberdi és Domingo Faustino Sarmiento fémjelezte romantikus generáció hatására, kiegészült a „gobernar es poblar”, azaz a lakatlan területek telepítés útján a gazdaság vérkeringésébe való bevonásának gondolatával. Ezen kolonizáció során azonban nem csupán mennyiségi, hanem minőségi bevándorlást kívántak elérni, melynek elemeit elképzelésük szerint Nyugat- és Észak-Európa szabad és iparosodott népei adták volna. Mindezzel együtt a törvénykezésben megjelent a „nem kívánatos bevándorló” fogalma is. Ebbe a kategóriába többnyire azon népcsoportok és nemzetek kerültek, melyek képviselői az akkori sztereotípiák szerint az egyes országok telepítési és fejlesztési stratégiáival nem, vagy csak nehezen összeegyeztethető tevékenységet végeztek.

Az egyre nagyobb számú, városi kiskereskedőkkel azonosított arab és zsidó bevándorlást is származási helyükhöz próbálták kapcsolni, és ezért a lengyel, orosz, örmény, libanoni, palesztin és török személyek belépését a harmincas évek elején született jogszabályok útján sok helyütt betiltották. Bár a cigányok is többnyire a kiskereskedelemhez sorolható tevékenységet végeztek, tekintve, hogy működési területük elsősorban elmaradott, vidéki területekhez kötődött, nem keltett negatív visszatetszést. Helyette a már korábban említett sztereotípiák befolyásolhatták a törvénykezést, azaz, a nem helyhez, pontosabban országhoz kötött életmódjuk, illetve a lopással kapcsolatos vádak.

A cigányokat is különböző nemzeti sztereotípiákhoz kapcsolták, melyek közül a magyarral párosítás volt az egyik legelterjedtebb. Itt azonban joggal vetődik fel a kérdés, hogy a magyarországi kivándorlás tényleg olyan jelentős volt-e, hogy az magyarázatot adhatna erre. A legkönnyebb az lenne, ha itt néhány magyarországi és amerikai bevándorlási adattal a kérdést rövidre zárnánk, de tekintve, hogy a cigányok tengerentúli kivándorlása többnyire dokumentálatlan maradt, ráadásul, a latin-amerikai bevándorlási hatóságok a bevándorlók nemzetiségét nem jegyezték, a kérdésre egyértelmű választ nehéz lenne adni.

Segítséget jelenthetne eredetük vizsgálatában a latin-amerikai cigányok által használt önmeghatározásuk is, ugyanis a kalderas és lovari foglalkozásnevek mellett machwaya, grékuya, rúsuya, sőt, rom peruóske, argentinuya és brasilanuya földrajzi- és nemzetiségnevek is előkerülnek, melyből kiindulva például David

Pickett, a mexikói cigányokról szólva, kissé elhamarkodott következtetéseket von le.[\[234\]](#) Ugyanis ez az út több problémát vet fel. Először is nehezen elképzelhető, hogy a kelet-közép-európai nemzetállamok kialakulásának korszakában kivándorolt első hullám oly erős kötődést érzett volna a török, orosz és osztrák birodalmon belüli más nemzetiségekhez vagy földrajzi helyekhez, hogy azt önmeghatározásukban is jelöljék. Így ez inkább a későbbi, XX. században kivándorolt cigányok esetében merülhetne fel. De itt is megkérdőjelezendő ennek tudatossága, hiszen, ahogy Patrick Williams és egy sor más kutató is rámutatott erre, az egyes nemzetiségnevek nem feltétlen a valós földrajzi eredetre, inkább az egyes cigány csoportok közti viszonyra utalnak.

Összegezve, az elmúlt négyszáz év alatt kis számban, de folyamatosan érkeztek cigányok a Karib-szigetekre és bár a hivatalos statisztikákban nehéz tetten érni őket, a helyi többségi társadalmakban a közel hasonló számban érkezett más nemzetiségekhez képest sokkal komolyabb nyomot hagytak az irodalomban,[\[235\]](#) képzőművészetben,[\[236\]](#) zenében vagy akár a helyi nyelvjárásokban.